

פרשות שלח – "אָן בַּה' אֶלְתִּמְדוּ": חטא המרגלים בראי שלל תלונות העם

א. ארבעים שנה אקוט בדור¹

תקופת נדודי העם במדבר הייתה רוויה גילויי קרבה מרשימים בין ה' לבני ישראל, אך תקופה זו גם ידעה מורדות ומתחים. מדי פעם, ממגוון סיבות, העם התלונן על מצבו. ניסוחן החריף של התלונות מותיר רושם עז של חוסר אמון בעצם המסע ובתכליתו.

כך, רק יצאו בני ישראל ממצרים, והתלונה הראשונה לא אחרה לבוא:

"ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים: הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר" (שמות י"ד, י"א-י"ב)

לעתים תגובת ה' הייתה רכה ואף סלחנית, ולעיתים כואבת. כך או כך, המסע נמשך הלאה, תוך תקווה שהעם מפנים את טעותו. תקווה זו לא תמיד התאמתה, ועדיין לא הביע ה' את ייאושו מהעם.

מקרב שלל התלונות שהטביעו את חותמם על דברי ימי העם, מיתמר חטא המרגלים, שגזר את גורל הדור כולו למות במדבר. ברם, מעיון בנוסח התלונות במהלך תקופת הנדודים, לא ברור עד הסוף מדוע אף כאן העניין לא זכה לתגובה סובלנית יותר. מדוע לא הגיעה תגובה שלמחרת העונש תאפשר את התאוששות העם, והמשך דרכו לאור הכרתו בטעותו.

לשם הבנת הענין, נבקש להרחיב את מבטנו על נושא התלונות כולו.

ב. כִּי-הוֹצֵאתֶם אֶתְנוּ אֶל-הַמִּדְבָּר הַזֶּה

ראשית, נבקש להפנות את תשומת הלב לנקודה שחוזרת מספר פעמים בתלונות העם. בפסוקים שכבר ציטטנו, העם מתריס כלפי משה על יוזמתו הכושלת, לטענתם, של הוצאתם ממצרים, כיוון שבכך הוא גוזר עליהם למות במדבר. להפתעתנו, לא מדובר ב'פליטת פה' שנאמרה פעם אחת, אלא העם חוזר על טענה זו שוב:

"וילינו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר: ויאמרו אלהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר

הבשר באכלנו לחם לשבע כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה (שם ט"ז, ב'-ג') ברעב"

טענה זו נשמעת שוב בניסוח זהה ברפידים:

"ויצמא שם העם למים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא" (שם י"ז, ג')

לנקודה זו התייחס רבי יצחק אברבנאל במסגרת ביאורו הארוך לחטא העגל:

"ראוי שיאמר בזה עוד שעם היוצא ממצרים עם היות שראו מעשה ה' כי נורא הוא תמיד היו נוטים לאמונות מצרים הנפסדות וכשופיהם ופחיתות פעולותיהם הנכריות עד שבמעט מהסבה היו עוזבים אמונותיהם הטובות ומספקים בהן. הלא תראה שבמצרים כשעשה משה לפנייהם האותות נאמר 'ויאמן העם' ומיד חזרו לומר 'ראה ה' עליכם וישפוט'. ואם האמינו ביציאתם ממצרים, מיד 'וימרו על ים בים סוף'. ואם בקריעת הים נאמר 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו' מיד אחר כך היו מסתפקים 'היש ה' בקרבנו אם אין'. ומעשה קרח יוכיח שתמיד היו חושבים מחשבות והרהורים לדעת במה היה כחו של משה גדול לעשות את כל המעשים אשר עשה. ולכך היו בתלונותיהם תמיד מיחסים היציאה ממצרים למשה ולאחרן לא לשם יתברך" (אברבנאל, שמות ל"ב, א')

אמנם, התנהלותו של העם טעונה בירור. היתכן שלאור כל מה שראו וחחו על בשרם, יעלה על דעתם, שמשה הוא שהוציאם ממצרים?! הרי הכתוב צווח:

"או הנסה א-להים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' א-להיכם במצרים לעיניך: אתה הראת לדעת כי ה' הוא הא-להים אין עוד מלבדו" (דברים ד', ל"ד-ל"ה)

בשביל לסייע בהבנת נקודה זו, נעיין תחילה בסיפורי מסעות

ג. עַל-פִּי ה' יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל-פִּי ה' יִחַנו

במבט ממעוף הציפור על ספר במדבר, הקורא משתומם על כך שהתורה מקדישה פרקים שלמים - לתיאור מסעות העם ואופן ביצועם. מאחר שמדובר בפרטים טכניים גרידא, לא ברור הצורך להאריך בהם.

1 מבוסס על מאמר, "ארבעים שנה אקוט בדור-לפשר תלונות בני ישראל במדבר", פורסם במגדים ל"ג (שבט תשס"א, עמודים 43-52).

כל העם מסוגלים להביט אל על ולראות את הענן, אך מעטים הרואים את ראש המחנה, כשרוב העם משתרך בעקבות אלו שלפניו.

אפילו שנאמר, כי כל העם רואים בעיניהם את הענן המיתמר בעתות מנוחה או תנועה, עדיין מיתמר סימן שאלה גדול על כיוון התנועה. האם ארון הברית מוביל את משה ואהרון כשהענן בעקבותיו, או שמא אלו משה ואהרון הצועדים בראש המחנה והענן אך מציית להחלטתם?

אמנם התורה מציינת את אמיתת הדברים, אך לא האם עובדה זו הופנמה על ידי העם:

"ו-ה' הלך לפניו יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה" (שמות י"ג, כ"א)

בצורה שכזו נצליח להבין מדוע התורה מתעקשת לפרט את מהלכי העם, תוך שהיא מקפידה להשחיל במהלך התיאור כי הכל נעשה על פי ה' ביד משה, ולא להיפך:

"על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו כל ימי אשר ישכן הענן על המשכן יחנו: ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו: ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו: ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו: או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו: על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו על פי ה' ביד משה" (במדבר ט', י"ח-כ"ג)

הצורך לחזור ולשנות עובדה זו מעיד דווקא על חולשתה, ודווקא לשם כך היא צריכה חיזוק.

ד. וְלֹא־נָחַם אֱלֹהִים דְּרָךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים

"ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה... וידבר ה' אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים... וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים... וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה': ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה

כדי לנסות להציע פתרון, נבקש לשחזר את תמונת המסע:

"ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת: ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן: ויסעו בראשנה על פי ה' ביד משה: ויסע דגל מחנה בני יהודה בראשנה לצבאתם ועל צבאו נחשון בן עמינדב: ועל צבא מטה בני יששכר נתנאל בן צוער: ועל צבא מטה בני זבולן אליאב בן חלן: והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי נשאי המשכן: ונסע דגל מחנה ראובן לצבאתם ועל צבאו אליצור בן שדיאור: ועל צבא מטה בני שמעון שלמיאל בן צורישדי: ועל צבא מטה בני גד אליסף בן דעואל: ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את המשכן עד באם: ונסע דגל מחנה בני אפרים לצבאתם ועל צבאו אלישמע בן עמיהוד: ועל צבא מטה בני מנשה גמליאל בן פדהצור: ועל צבא מטה בני בנימין אבידן בן גדעוני: ונסע דגל מחנה בני דן מאסף לכל המחנות לצבאתם ועל צבאו אחיעזר בן עמישדי: ועל צבא מטה בני אשר פגעאל בן עכרן: ועל צבא מטה בני נפתלי אחירע בן עינן: אלה מסעי בני ישראל לצבאתם ויסעו"

(במדבר י', י"א-כ"ח)

בכל התיאור הזה לא מוזכר מקומם של משה ואהרן בתמונת המסע. למרות שהם בני קהת, מסתבר שהם צעדו בראש המחנה, כיאה למנהיגים².

כעת, נשלים את התמונה בעזרת פסוקים העוקבים:

ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים וארון ברית ה' נסע לפניו דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וענן ה' עליהם יומם בנסעם מן המחנה: ויהי בנסע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל"

(שם ל"ג-ל"ו)

עכשיו התמונה פרושה לפנינו: המון אדם בסדר גודל של שש מאות ריבוא גברים צועד במדבר. בראש הציבור משה, אהרן וארון ברית ה', ומעליהם ענן ה'³.

2 משה עצמו מתאר כך את תפקיד המנהיג, כשהוא תר אחרי זהות ממשיתו:

וידבר משה אל יהוה לאמר: יפקד יהוה אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה: אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניהו ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת יהוה כצאן אשר אין להם רעה (במדבר כ"ז, ט"ו-ל"ז)

3 המפרשים דנו בשתי נקודות בהקשר לתמונת המסע.

ישנה סתירה בין הפסוקים ביחס למיקום הארון במהלך המסע. לפי המתואר בפרק י': בפסוק כ"א נראה שהארון צועד במרכז התהלוכה, בעוד בפסוק ל"ג מתואר שהוא מקדים את המחנה.

בנוסף, המפרשים דנו במיקומו של עמוד הענן, שהרי בספר שמות מתואר שהוא צועד לפני העם שמות, בעוד בתיאור בספר במדבר נדמה שהוא

מעליהם (עיי' רש"י י', ל"ד, ובמדרשי האגדה השונים). אמנם, כפי שציינו נראה שמשם צעד תמיד בראש, ומכאן הפתח לספק בלב העם הצועד אחריו.

בתשובתו, מנסה משה להעביר את המסר כי כל המהלך על כל פרטיו מתוכנן ביד ה', בעוד הוא רק מיישם את ציוויו. לכן, מסביר משה, טועה העם כשהוא מלין עליו את תלונותיו.

ו. מִסָּה וּמְרִיבָה

"ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחנו ברפידיים ואין מים לשתת העם: וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה': ויצמא שם העם למים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא: ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני: ויאמר ה' אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת: הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממונו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל: ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין"

(שם י"ז, א'-ז')

הכתוב מדגיש כי גם הגעתם לרפידיים הייתה על פי ה', אך העם שוב מתעמת עם משה על שהעלהו ממצרים במסלול כזה שמסתיים במוות במדבר.

בסיפור זה בולטים שני הרבדים של תיאור המקרא את תלונות העם. משה משחיל בתשובתו את הנמען הנכון לתלונות העם, שהוא ה', בעוד שמו לא מופיע בדברי העם. לאחר מכן, מתואר דו שיח פנימי בין משה לה', דו שיח שהעם, כמובן, איננו מודע לו. הכתוב מסכם את האירוע כמריבת בני ישראל ושם בפיהם כביכול ניסיון כלפי ה', בעוד הם עצמם מעולם לא טענו כך.

כעת מתבקשת השאלה הבאה. אם העם מכיר בנוכחותו של ה' וגדלותו בעשותו את נסי מצרים, מדוע לא פונה העם ישירות אליו להצילו, ומבכר להתלונן אל משה?

אפשר, שדווקא הכרה זו בגדלותו של ה' היא הגורמת לעם לתפוש ממנו מרחק באופן טבעי. יתכן שהעם בשלב זה מתקשה להפנים את העובדה שבורא עולם בכבודו ובעצמו מתעסק באופן רציף בפרטי המסע הקטנוניים, והצרכים הנלווים לבשר ודם. לשם כך הוא הפקיד את העניין בידי משה, והוא נושא באחריות לכל, ולכן הוא הנמען לתלונותיהם.

במסגרת קו חשיבה זה, יתכן שהעלו בדעתם שבשעה שמשה אכן נקלע לדרך ללא מוצא, עליו לפנות לה' להושיע אותו ואת העם ההולך בעקבותיו. אך זו

זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים: הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר"

(שמות י"ג, י"ז – י"ד, י"ב)

לפנינו תמונה פרדוכסלית. התורה מדגישה שכל הניווט נעשה בצווי מפורש מ-ה'. אמנם בסופו של דבר, בעת שהעם נוכח לדעת שמסלול המסע אינו מוביל אותם לחירות המובטחת, הוא זועק בתפילה ל-ה', שפעל ישועות במצרים, ומבקש ממנו שיושיעו גם הפעם מ-הנהגת משה, שלקחם למות במדבר!

כל זה מתרחש בעוד הכתוב מדגיש במרוצת דבריו:

וה' הלך לפניו יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה: לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם" (שם כ"א-כ"ב)

התורה, כמובן, מתארת לנו את המצב לאשורו - אך אין זאת אומרת שכך ראו אותו העם, ומכאן שורש טעותם.

ה. כִּי-הוֹצֵאתֶם אֶתְנוּ אֶל-הַמִּדְבָּר הַזֶּה

כעת, עלינו לקרוא את תלונות בני ישראל בהטעמה שונה. דבר זה משתקף היטב בפרשה נוספת:

"וילינו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר: ויאמרו אלהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב: ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא: והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום: ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים: ובקר וראיתם את כבוד ה' בשמעו את תלנתים על ה' ונחנו מה כי תלוננו עלינו" (שם ט"ז, ב'-ז')

העם מודה שיד ה' נכחה במצרים, ובכל זאת מאשים את משה שהוציאם למות במדבר. כעת נבין, כי ההטעמה ככל הנראה איננה על כך שמשה הוא זה שהוציאם ממצרים, אלא שהרס את המהלך בכך שהוביל אותו למקום בו יסתיים במוות ברעב. יתכן, שהעם עדיין מייחס את ההחלטה הקמאית לא לחצות את ארץ פלישתים למשה עצמו, ולכן נוטר לו על הסיבוב המיותר במדבר.

ח. אַךְ בְּ-ה' אֶל-תִּמְרְדוּ

כעת, אנו מסוגלים לעמוד על גודל השבר בחטא המרגלים. כאן לא תעמוד לעם טענת אי הבנה במהלך מסלול הניווט של המסע. אף העם מודע לכך, ומפנה לראשונה את תלונתו כלפי ה' ישירות:

"וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו: ולמה ה' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצרימה"

(שם י"ד, ב'ג')

כאן נתגלע שבר אמתי באמון שרוחש העם לא-לוהיו, ולא רק אי הבנה. להצבעת אי אמון שכזו, גם ניסיון המעפילים הספונטאני באירוע העוקב, לא מצליח לרפא את השבר.

*/

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב גד אלדד התשע"ז

עורך: אורי יעקב בירן

בית המדרש הווירטואלי

מיסודו של

The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash

האתר בעברית: www.vbm.etzion.org.il

האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5

דוא"ל: office@etzion.org.il

משימה המוטלת עליו מפאת מעמדו הרם והתפקיד שהועיד לו ה'⁴.

אל מול חשיבה זו מתמודד משה ומנסה להבהיר להם כי במקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענוותנותו (מגילה לא). למרות היותו בורא עולם, משמעות בחירתו בעם ישראל הינה ליויים הצמוד תוך התייחסות לפרטים הקטנים שצצים בדרכם, "ונחנו מה כי תלינו עלינו".

ז. אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם

ננסה להביט על חטא העגל מזווית הראייה שאימצנו לנו. לצורך כך ניעזר בדברי הרמב"ן:

"אשר ילכו לפנינו: ...אבל הכתוב הזה הוא מפתח לדעת נכון ענין העגל ומחשבת עושיו, כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמשה הוא האלהים, ושהוא בכחו עשה להם האותות והמופתים, ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלהים. ועוד, כי בפירוש אמרו אלהים אשר ילכו לפנינו, לא שיהיו נותנין להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא. אבל היו מבקשין משה אחר, אמרו, משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה, שהיו המסעים על פי ה' ביד משה (במדבר ט, כ"ג), הנה אבד ממנו. נעשה לנו משה אחר שיוורה הדרך לפנינו ע"פ ה' בידו" (רמב"ן שמות ל"ב, א')

על דרך זו נקרא את חילופי הדברים בין משה ל-ה' בעקבות החטא:

"ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה" (שמות ל"ב, י"א)

בעוד ה' עונה לו:

"וידבר ה' אל משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה: ושלחתי לפניך מלאך..."

(שם ל"ג, א'-ב')

ברור מאלי, ש-ה' איננו סבור שמשה הוא אשר העלה את העם ממצרים. חילופי הדברים מתמקדים בשאלת זהות נושא האחריות לקורות אותם ממצרים ועד הנה. ה' מצטט את טענת העם "אשר העלך מארץ מצרים" כדי להוכיח את חוסר בשלותו להנהגתו הישירה, ולכן מבשר על שליחתו של מלאך לפנייהם.

4 לא מן הנמנע כי אם העם היה חש שכלו כל הקיצין ומשה איננו מסוגל להתמודד עם הקושי עליו הם מתלוננים, היה העם, מתוך ייאוש, פונה ל-ה' כשם שעשה על שפת ים סוף.